
TÜRKİYE - AB BOYUT

Derleyen
Çağrı ERHAN

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE GELECEK SENARYOLARI VE KAMUOYU ALGILARI

Sinem AKGÜL AÇIKMEŞE,
Özgehan ŞENYUVA*

Giriş

Avrupa Birliği'nin özellikle Brexit süreci ile birlikte bütünleşmenin evrimini yoğun biçimde tartışmaya başladığı son yıllarda,¹ Türkiye'nin AB ile geleceğinin nasıl şekilleneceğine dair senaryoların da sıklıkla gündeme getirildiğini görüyoruz. Türkiye'nin yaklaşık yirmi yıllık adaylık serüveninin ilk yıllarında, 2001-2006 arasındaki benzersiz siyasi reform hamlesi ve 2005'te başlayan müzakerelerle beraber oluşan olumlu hava, 2006'dan itibaren yerini Türkiye'deki iç dinamiklerin ve Avrupa'daki ekonomik ve popülist krizlerin etkisiyle daha çok inişlerle dolu bir seyre bırakmıştır.² Mart 2016'daki göç mutabakatıyla birlikte

---

* Prof. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kadir Has Üniversitesi; Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

¹ European Commission, *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*, COM(2017)2025, MarT 1, 2017, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf.

² Türkiye-AB ilişkilerinin tarihçesi ve dönemlemeleri hakkında bkz. Tuğrul Arat, Sonuç: Türkiye-AB İlişkilerinin Gelişmesinde Bazı Saptamalar ve Genel bir Değerlendirme, içinde *Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (der.) (Ankara: Turhan Kitabevi, 2013): 541-70; Hanna-Lisa Hauge, Atila Eralp, Wolfgang Wessels, Nurdan Selay Bedir, *Mapping Milestones and Periods of Past EU-Turkey Relations*, Feuture Working Paper, Eylül 2016, http://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/pdf/Deliverable_Narratives_1.2_final_neu.pdf; Atila Eralp ve Özgehan Şenyuva, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Dönüşümü," içinde Türkiye, Avrupa ve Avrupa Birliği, Cemal Haşimi (der.) (İstanbul: Meydan, 2011): 23-51. Siyasi reform süreci hakkında bkz. Sinem Akgül Açıkmeşe, "Cycles of Europeanization in Turkey: The Domestic Impact of EU Political Conditionality", *UNISCI Discussion Papers*, no 23 (2010): 129-49; Sinem Akgül Açıkmeşe ve Fulya Hisarlıoğlu, "Avrupa Koşulluluğu ve Türkiye'de Siyasi Reform Süreci," içinde *Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (der.) (Ankara: Turhan Kitabevi, 2013): 101-29.

ilişkilerdeki atalardan kurtulmak için bir umut ışığı doğsa da, özellikle 2016'dan itibaren Türkiye'nin Avrupa yolculuğunun rota değiştirmesi gerektiğine dair tartışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Önceki dönemlerde, özellikle Almanya ve Fransa liderleri tarafından "ayrıcılık ortaklık" olarak sıklıkla dillendirilen ve Türkiye tarafından defalarca reddedilen bu alternatif rota arayışı, günümüzde "stratejik ortaklık" söylemiyle yeniden karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, Birliğin kendi geleceği "farklılaştırılmış bütünleşme" modelleri içinde değerlendirilirken, Türkiye'nin AB ile geleceğine dair stratejik ortaklık senaryoları "harici farklılaştırılmış bütünleşme" modeli içinde ele alınmaktadır.³

Türkiye'nin AB ile üyelik ilişkisinin geleceğine dair bu senaryoları analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma, öncelikle Türkiye'nin üyelik sürecinin fiilen sona erip ermediği sorusuna cevap arayacak, ardından alternatif bir rotanın mümkün olup olmadığına ilişkin bir değerlendirmeye yer verecektir. Türkiye için üyelik hedefini dışlayan veya geçici de olsa rafa kaldıran bir modelin tasarlanmasının Türkiye'de ve Avrupa'da kamuoyunun düşüncelerine nasıl yansıdığı/yansıyacağı da bu çalışmada ele alınacak konular arasındadır.

I. Üyelik Sürecinin Sonu mu?

Türkiye ve Avrupa Birliği arasında, AB Antlaşması'nın 49. maddesine dayalı üyelik ilişkisinin belirsiz bir süreliğine rafa kaldırıldığı gerçeği, Brüksel'deki politika-yapıcılar tarafından sarıh biçimde dillendirilmese de, özellikle 2016'dan bu yana dolaylı mesajlarla Türk tarafına aktarılmaktadır. Bu mesajlardan *ilki*, katılım müzakerelerinin resmen ya da fiilen durdurulmasına dair son dönemdeki tartışmalarda karşımıza çıkar. Bir başka deyişle AB, Türkiye'nin üyelik sürecine resmi bir nokta koymamakta, fakat bu sürecin ayrılmaz parçası niteliğindeki katılım müzakerelerinin resmen askıya alınmasını ve/veya *de facto* olarak işleme hale getirilmesini farklı kurumsal seviyelerde görmektedir. Örneğin Avrupa Parlamentosu, Türkiye-AB ilişkilerini ele aldığı 24 Kasım 2016'daki oturumunda 479 olumlu oyla "katılım müzakerelerinin geçici olarak dondurulmasını", Komisyonun Türkiye hakkındaki 2016 raporunu görüştüğü 6 Temmuz 2017'deki oturumunda ise 477 olumlu oyla "müzakerelerin anayasa reform paketinin değiştirilmeden uygulanması halinde resmi olarak askıya alınmasını" Komisyon ve üye devletlere tavsiye etmiştir.⁴

³ "Farklılaştırılmış bütünleşme", AB'ye üye devletlerin farklı alanlarda daha derinleşmiş bir model içinde Birliği tasarımlarını içeren bir kavram iken, bu kavramın -Türkiye de dahil olacak şekilde- üçüncü ülkelere uyarlanması durumu "harici farklılaştırılmış bütünleşme" olarak anılır.

⁴ European Parliament, *European Parliament Resolution of 24 November 2016 on EU-Turkey Relations*, 2016/ 2993 (RSP), 2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/>

Avrupa Parlamentosu'nun bu tavsiye kararlarının dayanağını 3 Ekim 2005'te başlayan müzakerelerin yol haritasını çizen Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 5. bendi oluşturur. Buna göre, Türkiye'nin "özgürlük, demokrasi, insan hakları, temel hürriyetler ile hukukun üstünlüğü ilkelerini ciddi ve sürekli biçimde ihlal etmesi" halinde, Komisyonun tavsiyesi uyarınca, Konsey nitelikli çoğunluk ile müzakerelerin askıya alınmasına karar verebilecektir.⁵ Avrupa Parlamentosu'nun bağlayıcı nitelik taşımayan tavsiye kararı siyasi bir baskı yaratsa da, AB Komisyonu, Müzakere Çerçeve Belgesi'nde belirtildiği şekilde kendi inisiyatifi ya da üye devletlerin 1/3'ünün talebi doğrultusunda üyelik görüşmelerinin kesilmesine dair bu resmi mekanizmayı işletecek süreci henüz başlatmamıştır.

Buna karşılık, 2005'ten bu yana sadece 16 fasılda görüşmelerin sürdürülebilmesi, Kıbrıs'ın tek taraflı siyasi blokajı ve 11 Aralık 2006'da Genel İşler Konseyi'nin Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili Ek Protokol yükümlülüklerini yerine getirmemesi gerekçesiyle aldığı sınırlayıcı karar ile toplam 14 fasılın müzakerelere açılmaması ve hiçbir fasılda müzakerelerin kapatılmamasına ek olarak,⁶ 13 Aralık 2016'da gerçekleşen Genel İşler Konseyi toplantısında mevcut koşullar altında yeni bir fasıl açılmasının düşünülmediği ifade edilmiştir.⁷ AB Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin "katılım süreci devam ediyor, askıya almadık, sonlandırmadık, fakat şu aşamada yeni bir fasıl açmayı planlamıyoruz" sözleri her ne kadar uzlaşmacı görünse de,⁸ Aralık 2016'daki bu son kararlar, üye devlet liderlerinin Türkiye ile hali hazırda tıkanmış müzakere sürecine nokta koymak yerine, üyelik görüşmelerini işlemez hale getirerek, Türkiye'nin üyelik sürecini fiilen askıya aldıkları yadsınamaz bir gerçektir.

---

getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0450+0+DOC+XML+V0//EN; European Parliament, *European Parliament Resolution of 6 July 2017 on the 2016 Commission Report on Turkey*, 2016/2308(INI), 2017, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0306+0+DOC+XML+V0//EN>.

⁵ Council of the European Union, *Negotiating Framework*, 12823/1/05 REV I, Ekim 12, 2005, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/NegotiatingFrameowrk/Negotiating_Frameowrk_Full.pdf.

⁶ Müzakere sürecindeki güncel durumla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/yatay_muzakere_tablosu_30_06_2016_tr.pdf.

⁷ Council of the European Union, *Outcome of the Council Meeting: 3511th Council Meeting-General Affairs*, 15536/16, Aralık 13, 2016, <https://www.consilium.europa.eu/media/21524/st15536en16.pdf>.

⁸ *Remarks by High-Representative/Vice President Federica Mogherini at the Joint Press Conference with Minister for Foreign Affairs of Malta George Vella*, Nisan 28, 2017, https://eeas.europa.eu/delegations/iraq/25302/remarks-high-representativevice-president-federica-mogherini-joint-press-conference-minister_e.

Üyeliğin yakın gelecekte mümkün olmadığına yönelik dolaylı mesajlardan *ikincisi*, Türkiye'nin özellikle siyasi kriterleri yerine getirmediği gerekçesine dayanarak, Avrupa Birliği'nden uzaklaştığına dair özellikle Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ardından yaygınlaşan söylemlerde gizlidir. Komisyon Başkanı Juncker'in Eylül 2017'de "Birliğin Durumu" konuşmasındaki "Türkiye Avrupa Birliği'nden bir süredir dev adımlarla uzaklaşıyor" yorumu,⁹ Genişleme ve Komşuluk Politikası'ndan sorumlu Komisyon üyesi Hahn'nın Mayıs 2017'de Reuters'e verdiği demeçteki "Türkiye Avrupa perspektifinden uzaklaşıyor" ve Nisan 2018'deki basın açıklamasındaki "Türkiye, özellikle hukukun üstünlüğü ve temel haklar alanlarında AB'den büyük adımlarla ayrılmaya devam ediyor" ifadeleri bu tür söylemlere en yakın dönemde verilebilecek örnekler arasındadır.¹⁰ Benzer şekilde, Avrupa Parlamentosu 18 Nisan 2017'deki oturumunda, "Kopenhag kriterlerinin temelini oluşturan hukukun üstünlüğü ve insan hakları alanlarında gerileme bulunduğunu" belirterek, "Türkiye ile AB arasındaki herhangi bir siyasi bağın ancak demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel haklara saygıya dayalı koşulluluk hükümleri ile kurulabileceğini" ifade etmiştir.¹¹ Komisyon da 2018 Türkiye Raporu'nda, "Türkiye hükümetinin AB'ye katılım taahhüdünü gerekli önlem ve reformlarla karşılamadığını; aksine Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden uzaklaştığını" vurgulamış; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel haklara saygı konularında Türkiye'nin performansına yönelik eleştirileri çok ağır bir dille kaleme almıştır.¹² Dolayısıyla, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmemesi nedeniyle, 2006'dan bu yana Brüksel'den yöneltilen eleştirilerin dozu giderek artmış, AB kurumlarının temsilcileri ve üye devlet liderleri özellikle 2016'dan sonra ülkede yaşanan iç gelişmelerin etkisiyle Türkiye'nin Avrupa rotasından saptığını çeşitli vesilelerle iddia etmişlerdir.¹³

⁹ European Commission, *President Jean-Claude Juncker's State of the Union Address 2017*, Speech/17/3165, Eylül 13, 2017, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-17-3165_en.htm.

¹⁰ "Hahn: Turkey Taking 'Huge Strides' away from EU," *Euractiv*, Nisan 18, 2017, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/hahn-turkey-taking-huge-strides-away-from-eu/>; "Turkey's EU Dream is Over, For Now, Top Official Says," *Reuters*, Mayıs 2, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-eu/turkeys-eu-dream-is-over-for-now-top-official-says-idUSKBN17Y0U0>.

¹¹ European Parliament, *European Parliament Resolution of 6 July 2017*.

¹² European Commission, *Commission Staff Working Document: Turkey 2018 Report*, SWD 2018(153 final), Nisan 17, 2018, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-turkey-report.pdf>.

¹³ Avusturya Şansölyesi Sebastian Kurz'un "Türkiye son bir kaç yıldır Avrupa ve Avrupa değerlerinden uzaklaştı" açıklaması için bkz. "Kurz: EU Must Stop Turkey Accession Talks

Türkiye'nin siyasi kriterleri yerine getirmediğine ve Avrupa'dan uzaklaştığına dair tüm bu eleştirilere karşın, Brüksel'de Türkiye'nin üyelik sürecini nihai olarak sonlandırma konusunda bir oydaşma yoktur.¹⁴ AB'nin işleyiş felsefesi ve mevzuatı uyarınca Birliğin temel değerlerini oluşturan siyasi kriterlerden herhangi bir aday ülkenin sürekli ve sistematik bir şekilde sapması, o ülke için üyelik sürecinin resmi olarak rafa kaldırılmasını gerektirirken, AB Türkiye açısından böyle bir tasarrufta bulunmamakta, şimdilik sadece üstü kapalı vurgularla yetinmektedir.

Türkiye'nin üyelik sürecinin sonunun gelip gelmediğine dair sinyallerden *üçüncüsünü* ise Türkiye-AB arasında farklı alanlardaki işbirliğinin derinleştirilmesi önerileri ile beraber gündeme getirilen “stratejik ilişki”, “stratejik ortaklık” ya da salt “ortaklık” söylemlerinde bulabiliriz.¹⁵ AB kararlılarının söylemlerinde ve Birliğin resmi metinlerinde son dönemlerde Türkiye'nin adaylığının yanı sıra ortak bir ülke olarak tanımlanmasına sıklıkla rastlıyoruz. Özellikle son yıllarda, liderlerin “stratejik ortak” ifadesini kullanmaktan çekinmediklerini, buna karşılık kurumların resmi metinlerinde bu ifade yerine Türkiye'nin farklı işlevsel alanlarda “önemli bir ortak” olarak tanımlandığının altını çizmek gerekir. Örneğin, Haziran 2018'de Genel İşler Konseyi Türkiye'yi “aday ülke ve pek çok alanda ana ortak” olarak

---

Immediately,” *Kathimerini*, Temmuz 17, 2018, <http://www.ekathimerini.com/230745/article/ekathimerini/news/kurz-eu-must-stop-turkey-accession-talks-immediately>; Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Türkiye'nin AB'nin “değer ve ilkelerine aykırı önlemler aldığı” ve “Avrupalı olmadığını” vurguladığı konuşması için bkz. “You don't Understand' Fury as Macron brands Turkey 'Anti-European,” *Sunday Express*, Ağustos 29, 2018, <https://www.express.co.uk/news/world/1010174/emmanuel-macron-news-turkey-european-union-latest>; Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in televizyonda seçim kampanyası sırasında kullandığı “Türkiye, AB üyesi olmamalıdır” ifadesi için bkz. “Merkel Says Turkey should not Become an EU Member,” *Financial Times*, Eylül 3, 2017, <https://www.ft.com/content/cf9f2566-90cc-11e7-a9e6-11d2f0ebb7f0>.

¹⁴ Türkiye'de demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel haklara saygı temelli siyasi kriterlerin yerine getirilmesindeki gerileme dinamikleri Avrupa-dışlaşma (*de-Europeanisation*) kavramı ile açıklanır. Bu çerçevede ayrıntılı bilgi için bkz. Beken Saatçioğlu, “De-Europeanisation in Turkey: The case of the Rule of Law,” *South European Society and Politics* 21, no 1 (2016): 133-146; Münevver Cebeci, “De-Europeanisation or Counter-Conduct, Turkey's Democratisation and the EU,” *South European Society and Politics* 21, no 1 (2016): 119-132.

¹⁵ Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde egemen söylem ve bu söylemin zaman içinde değişim ve dalgalanmasını 1959-2017 yılları arasında inceleyen bir çalışmaya göre, son yıllarda Avrupa Birliği tarafından egemen söylem çoğunlukla özel aday (*special candidate*) veya stratejik ortak (*strategic partner*) olarak karşımıza çıkar. Daha kapsamlı bir analiz için bkz. *Infographic on Narratives of EU-Turkey Relations: Predominant Narratives between Turkey and Europe (1959-2017)*, http://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/FEUTURE_2ndIT-01.png.

tanımlamıştır.¹⁶ Komisyon ise 2018 yılı genişleme stratejisini özetlediği belgede, Türkiye için “Suriyeli mültecilere desteği de içerecek şekilde, ortak çıkar alanlarında işbirliği ve üst-düzey diyalogun sürdürüldüğü temel bir ortak ve aday ülke” ifadesini kullanmıştır.¹⁷ 2016’da Türkiye’yi “AB için kilit öneme sahip stratejik ortak” olarak tasvir eden Parlamento, bu ifadesini 2017’de değiştirmiş ve “AB-Türkiye arasındaki iyi ilişkilerin stratejik önemini” vurgulayarak, Türkiye’yi AB için önemli bir ortak ülke olarak değerlendirmiştir.¹⁸ Komisyon, Konsey ve Parlamento’nun bahsi geçen bu metinlerinde, Türkiye-AB arasındaki “stratejik” önemdeki ilişkilerin göç, dış politika ve güvenlik, terörizmle mücadele, enerji, taşımacılık, ekonomi ve ticaret alanlarında ilerletilmesi fikri desteklenmektedir.

AB’nin dış politikasının özel bir aracı olması nedeniyle Birliğin kurumsal seviyede kullanılmaktan imtina ettiği düşünülen “stratejik ortaklık” kavramı, AB kurumlarının liderlerince herhangi bir hassasiyet içermeksizin Türkiye ile ilişkileri tanımlamak amacıyla özgürce kullanılmaktadır. Örneğin, AB Başkanı Donald Tusk 2015’te, “Türkiye, AB için kilit *stratejik bir ortaktır*, aynı zamanda da aday ülkedir”; Yüksek Temsilci Mogherini 2017’de, “Türkiye sadece bir aday ülke değil, aynı zamanda Avrupa Birliği için pek çok farklı alanda *stratejik ortaktır*”; Komisyon Başkanı Juncker 2018’de, “Türkiye’nin Avrupa Birliği için gerçek bir *stratejik ortak* olmasını istiyoruz” ve Komisyon üyesi Hahn da 2018’de, “Türkiye ile yeni bir stratejik ortaklık için çalışmalıyız” ifadelerini kullanmıştır.¹⁹ Bu ve benzeri söylemlerde dikkati

¹⁶ Council of the European Union, *General Affairs Council: Council Conclusions on Enlargement and Stabilisation and Association Process*, 10555/18, Haziran 26, 2018, <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf>.

¹⁷ European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: 2018 Communication on EU Enlargement Policy*, COM (201) 450 final, Nisan 17, 2018, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417_strategy_paper_en.pdf.

¹⁸ European Parliament, *European Parliament Resolution of 14 April 2016 on the 2015 Commission Report on Turkey*, 2015/2898 (RSP), 2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0133+0+DOC+XML+V0//EN>; European Parliament, *European Parliament Resolution of 6 July 2017*.

¹⁹ Bkz. Council of the EU, *Press Remarks by President Donald Tusk after the Meeting of EU Heads of State or Government with Turkey*, 882/15, Kasım 29, 2015, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/29/tusk-remarks-after-eu-turkey/pdf>; *Remarks by High-Representative/Vice President Federica Mogherini at the Joint Press Conference with Minister for Foreign Affairs of Malta George Vella; Remarks by President Juncker at the Joint Press conference with President Tusk, Prime Minister Borissov and President Erdoğan following the EU- Turkey Leaders' Meeting in Varna*, Speech/18/2607, Varna, Mart 26, 2018, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-18-2607_en.htm;

çeken, liderlerin bu aşamada Türkiye’yi hem stratejik ortak hem de aday ülke olarak değerlendirerek, bu statülerin birbirlerinin yerlerine geçmediği ve birbirlerine alternatif olmadıkları izlenimi yaratmaya çalıştıklarıdır. Fakat bu ortak çıkar alanlarındaki derinlemesine işbirliği arayışının, üyeliğin gerçekleşmeyeceği senaryo için de bir hazırlık olduğunu akılda tutmak gerekir.

II. Üyeliğin Alternatifi Var mı?

Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinin alternatifinin var olup olmadığı tartışmalarının temelini Müzakere Çerçeve Belgesi’nin 2. bendindeki şu ifadede bulmak mümkündür:

Müzakerelerin ortak hedefi üyeliktir. Bu müzakereler, sonucu önceden garanti edilemeyen ucuz açık bir süreçtir. Birliğin hazmetme kapasitesi de dahil, tüm Kopenhag kriterleri göz önünde bulundurularak, Türkiye’nin üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenecek durumda olmaması halinde Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanmalıdır.

Avrupa Birliği’nin 2005’te başlayan müzakerelerin herhangi bir aşamada sekteye uğraması ve üyeliğin yükümlülüklerinin yerine gelmemesi halinde gündemine alacağı B Planına yeşil ışık yaktığı bu dönemde, Almanya’da Türkiye’ye üyeliğin yerine “ayrıcalıklı ortaklık” modelinin önerilmesi fikri geliştirilmişti. İlk olarak Almanya’da Hristiyan Demokratlar (CDU/CSU) tarafından formüle edilen bu modele göre, Türkiye’ye 1963’te imzalanan Ankara Anlaşması’nın ötesine geçen özel bir statü önerilecek; Türkiye bu statü kapsamında örneğin, bazı sınırlamalarla Ortak Pazara dahil olabilecek, Topluluk programlarına katılabilecek, Birliğin dış ve güvenlik politikası kapsamındaki girişimlerde yer alabilecek, Adalet ve İçişlerinde İşbirliği politikası kapsamında terörle mücadele gibi alanlarda Birlik ile eşgüdüm içinde hareket edebilecekti.²⁰ Dönemin Alman Hristiyan Demokrat Birlik

---

“Commissioner Hahn Calls for End to Turkey’s EU Accession Talks,” *Kathimerini*, Kasım 6, 2018, <http://www.ekathimerini.com/234386/article/ekathimerini/news/commissioner-hahn-calls-for-end-to-turkeys-eu-accession-talks>

²⁰ Adam, Szymanski, *Germany and the Question of Turkey’s Membership in the European Union*, Polish Institute of International Affairs-Materiaty Studialne PISM Research Papers, No 4, Mart 2007, https://www.files.ethz.ch/isn/93301/2007_4.pdf. Ayrıcalıklı ortaklığın neler içerebileceğine dair değerlendirmeler için bkz. Wolfgang Quaisser ve Steve Wood, *EU Member Turkey? Preconditions, Consequences and Integration Alternatives*, Forst Arbeitspapier No 25, Ekim 2004: 58, http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2008/806/pdf/forst_Arbeitspapier_25.pdf.

Partisi (CDU) Başkanı ve daha sonra da Şansölye Angela Merkel ile Fransa'da Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin farklı aralıkla yeniden gündeme taşıdığı içeriği net olarak kesinleştirilmemiş bu model, üyeliği tamamen dışlaması itibarıyla Türkiye tarafından çeşitli dönemlerde düzenli olarak reddedilmiştir.²¹

Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 2. bendindeki hükmü, sadece üyelik yerine geçecek ayrıcalıklı ortaklık benzeri bir model önerisi olarak sınırlı biçimde yorumlamamak gerekir. Bu hüküm, Avrupa Birliği'nin, Türkiye üyelik yükümlülüklerini tam olarak yerine getirene kadar, üyelik perspektifini resmen ortadan kaldırmadan, ülkeyi Birliğin yapı, kurum ve politikalarına sıkı biçimde bağlayacak önlemleri alabileceği şeklinde de okunabilir. Bu çerçevede, Müftüler-Baç'ın ayrıcalıklı ortaklıktan farklı olduğunu belirttiği ve "Türkiye'yi AB kurum ve politikalarına farklı katmanlarda bağlayacak katılım alternatifi" olarak tanımladığı "harici farklılaştırılmış bütünleşme" (*external differentiated integration*) modelini gelecek senaryoları içinde dikkate almak gerekir.²² Bu modele göre, AB'ye tam üyelik gerçekleşme dahi, Türkiye ile ekonomik alanda, dış politika ve güvenlik konuları ile enerji, eğitim, adalet ve içişleri politikalarında daha ileri bir işlevsel işbirliği tesis edilecektir.²³ Bir başka deyişle, farklılaştırılmış bütünleşme modelini üyeliğin yerine geçmeyen, fakat gelecekte üyelik olmasa da Türkiye'yi AB'ye en güçlü bağlarla bağlayabilecek; buna karşılık bir gün üyelik sürecinin canlandırılması durumunda ise Türkiye'nin AB'ye hızla yaklaşmasını sağlayacak bir alternatif olarak düşünmek mümkündür.

---

²¹ Türkiye'nin farklı dönemlerden tepkilerine örnek olarak bkz. "Ayrıcalıklı Ortaklık Ahlaksız Teklifdir," *Hürriyet*, Ekim 26, 2017, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ayricalikli-ortaklik-ahlaksiz-tekliftir-40622860>; "Erdoğan'dan AB'ye: Ayrıcalıklı Ortaklık Teklifi Samimiyetsizlik," *Radikal*, Şubat 2, 2010, <http://www.radikal.com.tr/politika/erdogandan-ayricalikli-ortaklik-teklifi-samimiyetsizlik-979868/>; "Turkey Rejects Proposal for Privileged Partnership with EU," *Euractiv*, Şubat 16, 2004, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/turkey-rejects-proposal-for-privileged-partnership-with-eu/>.

²² Meltem Müftüler Baç, "Turkey's Future with the European Union: An Alternative Model of Differentiated Integration," *Turkish Studies* 18, no 3 (2017): 418. Mevcut farklılaştırılmış bütünleşme paradigmaları ve alternatif modeller hakkında ayrıca bkz. Cemal Karakaş, "EU-Turkey: Integration without Full Membership or Membership without Full Integration? A Conceptual Framework for Accession Alternatives," *Journal of Common Market Studies* 51, no 6 (2013): 1057-1073; Ebru Turhan, "Avrupa Birliği'nin Üçüncü Ülkelerle Harici Farklılaştırılmış Entegrasyon Modelleri ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği: Neoliberal bir Yaklaşım," *Siyasal: Journal of Political Sciences* 27, no 1 (2018): 95-120.

²³ Tocci de Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğine dair senaryoları incelediği çalışmasında üyeliğin gerçekleşmesi ve üye olamama opsiyonları dışında üçüncü bir yol olarak artan işlevsel işbirliği modelini incelemiştir. Bkz., Nathalie Tocci, *Turkey and the European Union: Scenarios for 2023*, Feuture Background Paper, Eylül 2016, <http://www.feuture.eu>.

AB kurum ve liderleri tarafından son dönemde dile getirilen stratejik ortaklık da önerildiği içerik itibarıyla, Türkiye açısından farklılaştırılmış bütünleşmenin ayrı sıfatla anıldığı bir kavramdır. Kapsamının çok muğlak olduğu ve üzerinde fazla bir çalışmanın bulunmadığı bu ortaklık ilişkisinde, Türkiye ile göç, Gümrük Birliği'nin modernizasyonu çerçevesinde ticaret ve ekonomi, dış ve güvenlik politikası ile enerji gibi ortak çıkarların bulunduğu konularda derinlemesine işbirliği yapılması önerilmektedir.

Retorikte kalan ve ne AB'nin genel küresel ilişkilerinde, ne de Türkiye için henüz içi doldurulmamış stratejik ortaklık modeli, "AB'nin günümüzde en önemli uluslararası ortakları ve en anlamlı bölgesel ortakları ile siyasi ilişkilerini yürüttüğü" bir mekanizmadır.²⁴ 2003 yılında benimsenen Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde bahsi geçen "stratejik ortaklık" kavramı, Eylül 2010'daki Zirve'de "dünyadaki kilit oyuncularla" tesis edilen ve "Avrupa hedef ve çıkarlarını izleyebilmek için faydalı bir araç olarak" tanımlanır.²⁵ Holslag Çin-AB arasındaki stratejik ortaklığın değerlendirmesini yaptığı çalışmasında, stratejik ortaklıkların temel özelliklerini şu şekilde sıralar: i) ortak çıkar ve beklentilerin varlığı, ii) uzun bir zaman dilimi, iii) çok-boyutluluk, iv) küresel menzile, v) diğer ilişki modellerinden ayrılmayı sağlayacak bağımlılık unsuru. Tüm bu unsurların bir araya gelmesiyle birlikte, söylemde varlığı belirtilen stratejik ortaklığın somut politikalara dönüşebileceği belirtilir.²⁶ Benzer şekilde, Bendiek de "açıkça belirlenmiş hedef, uzun bir zaman dilimi ve iyi planlanmış eylemler dizisi" ile gerçek bir stratejik ortaklık tesis edilebileceğini vurgulamıştır.

Pratik açıdan bakıldığında ise, AB'nin stratejik ortaklık kurma amacı, hangi yöntemleri kullanacağı ve kimlerle işbirliği yapacağı konularında net

---

²⁴ Annegret Bendiek ve Heinz Kramer, "The EU as a Would-Be Global Actor: Strategic Partnerships and Interregional Relations" içinde *Europe and New Leading Powers: Towards Partnership in Strategic Policy Areas*, Jörg Huasr, Günther Maihold ve Stefan Mair (der.) (Baden-Baden: Nomos, 2010): 23. Stratejik ortaklık hakkında farklı kaynaklar için bkz. Laura C. Ferreira-Pereira ve Alena Vysotskaya Guedes Vieira, "Introduction: The European Union's Strategic Partnerships: Conceptual Approaches, Debates and Experiences," *Cambridge Review of International Affairs* 29, no 1 (2016): 3-17; Daniel Hamilton ve Frances Burwell, *Shoulder to Shoulder: Forging a Strategic US-EU Partnership*, (Washington DC: Atlantic Council, 2009); Michael Smith, "EU Diplomacy and the EU-China Strategic Relationship: Framing, Negotiation and Management," *Cambridge Review of International Affairs* 29, no 1 (2015): 78-98.

²⁵ European Council, *Presidency Conclusions*, Eylül 16, 2010, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/116547.pdf.

²⁶ Jonathan Holslag "The Elusive Axis: Assessing the EU-China Strategic Partnership," *Journal of Common Market Studies* 49, no 2 (2011): 295.

bir tutumu bulunmamaktadır.²⁷ Yine de bahsi geçen bu kriterler göz önüne alındığında ve Birliğin bugüne kadar Türkiye ile ilgili yayınladığı resmi metinler incelendiğinde, AB'nin Türkiye ile geliştireceğini imâ ettiği ve dış politikası kapsamında bazı üçüncü ülkelerle tesis etmeye çalıştığına benzer stratejik bir ortaklığı henüz kağıt üzerinde dahi kurgulamadığı görülmektedir.²⁸ Dolayısıyla, AB'nin “Türkiye için üyeliğin alternatifi var mı” sorusuna niyet beyanlarından öte verebileceği somut bir cevabı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’de politika-yapıcıların yanı sıra kamuoyu da üyelik hedefini dışlayan veya onu geçici de olsa rafa kaldıran bu tür bir modele sıcak bakmamaktadır. Bu tür öneriler, Türkiye kamuoyu tarafından üyeliğe alternatif olarak sunulan daha düşük kapsamlı ve teselli amaçlı tek yönlü yaklaşımlar olarak algılanmaktadır.

III. Türkiye’de Kamuoyu ne Düşünüyor?

Türkiye kamuoyunun Avrupa’ya, Avrupa Birliği’ne ve Türkiye’nin AB üyeliğine bakışı zaman içinde değişiklikler ve dalgalanmalar sergilemektedir. Bu dalgalanmaların sürekli ve tek yönlü değil, olumlu-olumsuz arasında gidip gelmesi de kamuoyunun Avrupa konusunu ideolojik ve kimliğe dayalı sabit bir yaklaşımla değil, Türkiye ve Avrupa arasındaki ilişkilerin siyasi ve ekonomik gidişatına göre ele aldığına işaret eder. Bu da teorik olarak 1970’lerden itibaren kabul görmeye başlayan kamuoyu-dış politika ilişkisinde bir tutarlılık ve gelişmelere bağlılık olduğu önermesine uymaktadır.²⁹ Keza, Atıla Eralp de Türkiye-AB ilişkilerinin anlık durumdan çok dönemsel ve zamansal bir bağlam çerçevesinde, değişiklikler üzerinden incelenmesinin daha doğru bir yaklaşım olduğunu savunur ve onar yıllık dönemler içinde Türkiye-AB ilişkilerinin yakınlaşma ve ayrışma içerisinde gidip geldiğini

²⁷ Bendiek ve Kramer, “The EU as a Would-Be Global Actor,” 23, 24, 28.

²⁸ Avrupa Birliği’nin bugüne kadar stratejik ortaklık kapsamında ilişkilerini yürüttüğü ülkeler şu şekilde sıralanabilir: ABD, Kanada, Çin, Japonya, Güney Kore, Rusya, Hindistan, Güney Afrika, Brezilya, Meksika. Bkz. Ferreira-Pereira ve Vieira, “Introduction: The European Union’s Strategic Partnerships,” 4.

²⁹ Ole R. Holsti, “Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippmann Consensus, Mershon Series: Research Programs and Debates,” *International Studies Quarterly*, No 36, 1992, 439-66.

ortaya koyar.³⁰ Kamuoyu üzerine yapılan çalışmalar da bu döngünün kamuoyunun yaklaşımında karşılık bulduğunu göstermektedir.³¹

2000'lerden itibaren Türkiye'nin Avrobarometre (*Eurobarometer*) araştırmasına dahil edilmesiyle, kamuoyunda özellikle AB üyeliğine bakış konusunda dönemsel ve eğilim (*trend*) analizleri yapmak mümkün olmuştur. Son dönemde de Kadir Has Üniversitesi'nin de düzenli olarak dış politika kamuoyu araştırmaları yapması ve Avrupa konularını da sorularına eklemesiyle, Avrobarometre dışında yerli ve sürekli bir veri kaynağı ile analizler yapma imkanı oluşmuştur.³² Daha önce belirtiltiği üzere, AB konusunda Türkiye kamuoyunda belirgin bazı temel eğilimler olduğu bu verilerden görülmektedir.

İlk temel eğilim, AB üyeliği konusunda Türkiye kamuoyunun hayli değişken ve zaman zaman yaşanan gelişmelere sert tepkiler gösteren bir yapıda olduğunu gösterir. Örneğin, "Transatlantik Eğilimler" verisine göre, 2004 yılında Türkiye kamuoyunun yüzde 73'ü AB'ye üyeliğin "iyi bir şey" olacağını düşünürken, bu oran 2010 yılında neredeyse yarı yarıya düşerek yüzde 38'lik bir orana gerilemiştir. Türkiye'nin üyeliğinin "iyi bir şey" olacağına dair düşünenlerin sayısında 2014 yılında tekrar bir yükseliş gözlenmiş ve aynı çalışmaya göre bu oran yüzde 53'e çıkmıştır.³³ *PEW Global* gibi veri setlerinde de benzer bir şekilde üyeliğe destek ile karşı çıkma arasında bir dalgalanma görülmektedir. Bu dalgalanmalar Grafik 1'deki Avrobarometre verisinde daha net olarak görülmektedir.

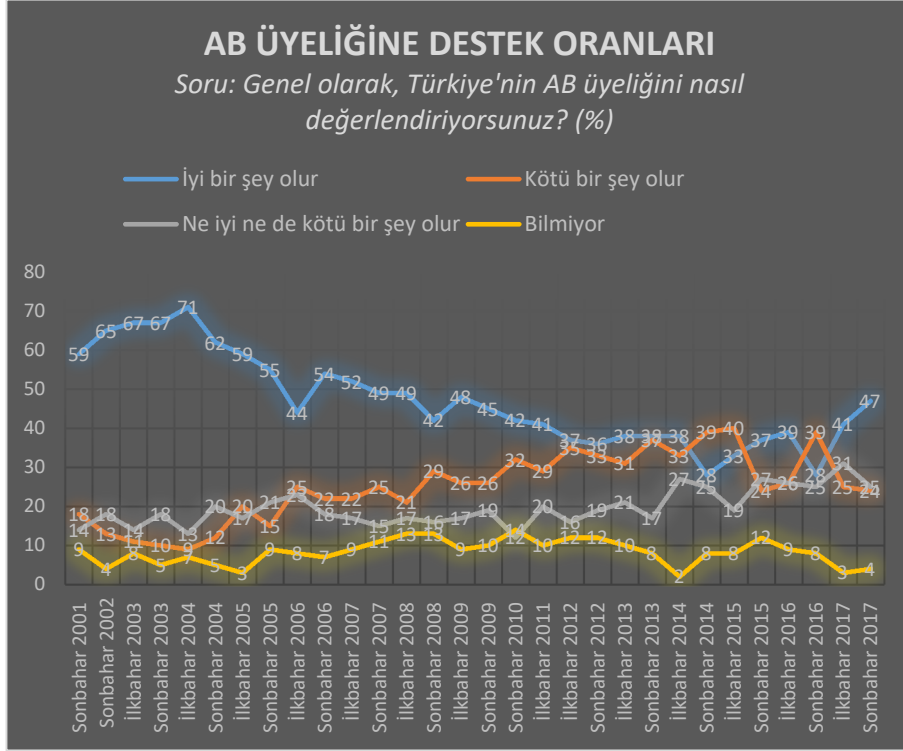
---

³⁰ Atila Eralp, "The Role of Temporality and Interaction in the Turkey-EU Relationship," *New Perspectives on Turkey* (2009): 149-70.

³¹ Özgehan Şenyuva, "Türkiye Kamuoyu ve Avrupa Birliği 2001-2008: Beklentiler, İstekler ve Korkular," *Uluslararası İlişkiler* 6, no 22 (2009): 97-123, Ali Çarkoğlu ve Çiğdem Kentmen, "Diagnosing Trends and Determinants in Public Support for Turkey's EU Membership," *South European Society and Politics* 16, no 3 (2011): 365-79.

³² 2015'ten bu yana her yıl gerçekleştirilen araştırmanın önceki yıllarla karşılaştırmalı 2018 raporu için bkz. Mustafa Aydın, Sinem A. Açıkmeşe, Cihan Dizdaroğlu ve Onur Kara, *Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması-2018*, Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi, Haziran 2018, http://ctr.khas.edu.tr/sources/CTRS-TDP-2018_vfinal.pdf.

³³ The German Marshall Fund of the United States, *Transatlantic Trends: Key Findings 2014*, <http://www.gmfus.org/publications/transatlantic-trends-2014>.

Grafik 1: AB Üyeliğine Destek Oranları³⁴

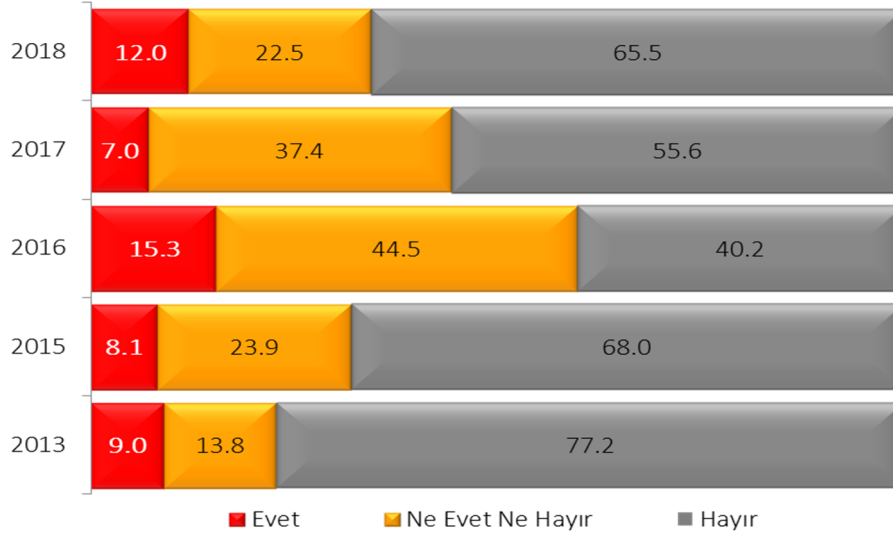
Burada Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik destekte yaşanan bu dalgalanmaların duygusal veya rastgele olmadığı argümanı savunulmaktadır. Basit bir kronolojik analiz ile AB üyeliğine verilen destekte görülen büyük çıkış veya inişlerin herbirinin Türkiye-AB ilişkilerinde, Avrupa'da ve Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeler ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Örnek olarak, 2004 ve 2005 yıllarında gözlenen rekor destek oranları, Türkiye'nin üyeliği konusunda yaşanan somut olumlu gelişmelerin bir yansıması ve onaylanması şeklinde tezahür etmiştir. 2002'de Türkiye'nin başlattığı bir dizi reform ile üyelik sürecinin hız kazanması ile eş zamanlı olarak Avrupa Birliği ile üye devletlerden gelen olumlu mesajların Türkiye'deki kamuoyu önderleri ve siyasetçiler tarafından somut ve açık bir

³⁴ Tablo, Avrobarometre verilerinden yazarın kendi hesaplamaları ile hazırlanmıştır. Tüm Avrobarometre rapor ve verilerine <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/General/index> adresinden erişim sağlanabilir.

şekilde karşılık bulması sonucunda halkın üyeliğe verdiği destek artmaya başlamıştır. 2004'te Komisyonun üyelik müzakerelerine başlama tavsiyesinde bulunması ve Aralık 2004'te gerçekleştirilen Zirvede Türkiye ile müzakerelerin 2005 itibarıyla başlatılması kararının alınması, Türkiye AB ilişkilerindeki en olumlu ve somut gelişmeler olmuştur. Mart 1995'teki Gümrük Birliği kararından beri yaşanan bu somut gelişmelere Türkiye kamuoyu kayıtsız kalmamış, üyeliğe verilen destek rekor seviyelere çıkmıştır.

Keza, bu noktadan sonra Türkiye AB ilişkilerinin tekrar ayrışma dönemine girmesi ve özellikle AB üyesi bazı devletlerin liderlerinin Türkiye karşıtı görüş ve söylemleri ile müzakerelerin siyasi kararlarla sekteye uğratılması kamuoyunca değerlendirilmiş ve bir önceki dönemde karşımıza çıkan destek seviyelerine bir daha rastlanmamıştır. Fakat AB üyeliği konusu her zaman gündemde olmuş ve ilişkilerin gidişatına göre rasyonel değişiklikler göstermiştir. Bu nedenle, Türkiye ile AB ilişkilerinin somut bir çerçeveye içinde (örneğin müzakerelerin tekrar başlaması veya vizesiz seyahat gibi) tekrar olumlu bir düzleme girmesiyle Türkiye kamuoyunun da üyeliğe verdiği desteğin yeniden olumlu düzleme geçme olasılığı hayli yüksektir.

Mevcut kamuoyu verilerinin analizlerinden ortaya çıkan iki önemli husus daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Türkiye kamuoyunun, tam üyelik konusunda Avrupa Birliği'ne yönelik bir güven sorunu yaşadığıdır. Kadir Has Üniversitesi araştırması verilerine göre, Türkiye kamuoyunun yüzde 65'i AB'nin Türkiye'ye karşı güvenilir ve samimi davranmadığını düşünmektedir. Burada bir yıla özgü bir durum değil, farklı yıllar boyunca devam eden bir eğilim görülmektedir (Grafik 2).

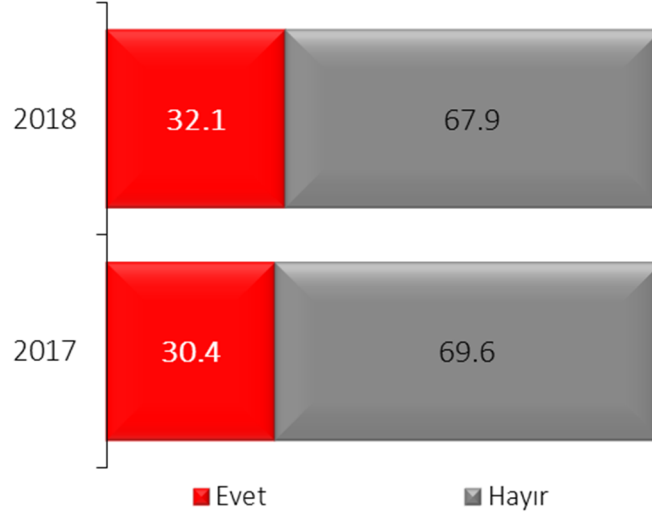
Grafik 2: AB'ye Duyulan Güven (%)³⁵

Avrupa Birliği'ne duyulan güvensizlik, müzakerelerin ilerleyen aşamalarında veya AB ile gerçekleştirilmesi söz konusu olacak üyeliğe alternatif bir ilişki yapılanmasında sorun yaratabilecektir. Avrupa Birliği'ni güvenilmez bulan bir kamuoyu, üyelik müzakerelerinin sürdürülmesi dışında yapılacak her öneriye şüphe ile yaklaşacak, bu durumda da üyelik dışı herhangi bir modeli müzakere edecek Türk siyasetçi ve uzmanların opsiyonları ve hareket alanları kısıtlanacaktır.

Eldeki mevcut veriler de üyelik dışı bir modelin Türkiye kamuoyu tarafından destek görmediğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kadir Has üniversitesi kamuoyu araştırmasına göre, Türkiye ile AB arasında tam üyelik yerine farklı bir model kurulmasına verilen destek ancak yüzde 30 civarında kalırken, böyle bir modele karşı çıkanların oranı yüzde 70 civarındadır (Grafik 3).

³⁵ Burada, "sizce AB, Türkiye'ye karşı güvenilir ve samimi davranıyor mu?" sorusu (N=1000) sorulmuştur. Bkz. Aydın, Açıkmeşe, Dizdaroğlu ve Kara, *Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması-2018*.

Grafik 3: Türkiye-AB Arasında Farklı bir Modele Verilen Destek (%)³⁶

Yukarıda da belirtildiği üzere, bu sorunun sorulduğu dönemde herhangi somut bir model tartışması veya önerisinin Türkiye'ye resmi olarak sunulmadığını da dikkate almak lazım. Buna karşılık, herhangi bir önerme olmadan bile, daha önceleri Merkel ya da Sarkozy gibi Avrupalı liderler tarafından gündeme getirilmiş ve Türkiye tarafından açıkça reddedilmiş ayrıcalıklı ortaklık tartışmalarının Türkiye kamuoyunda yaratmış olduğu olumsuz önyargıyı tespit etmek mümkündür. Daha önce de tartışılan AB'ye karşı duyulan güvensizlik ile birleştiğinde, bu olumsuz önyargının stratejik ortaklık gibi üyeliğe alternatif bütünleşme tartışmalarına yansımaları da beklenebilir.

IV. Avrupa Kamuoyu ve Türkiye Karşıtlığı

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği konusunda uzun zamandan beri farklı kesimlerden yükselen olumsuz görüşler, Türkiye'de kısaca "bizi istemiyorlar" şeklinde özetlenen yaklaşımın daha fazla kişi tarafından kabul edilmesine ve yayılmasına yol açmıştır. Her ne kadar bu tür bir yaklaşım, kestirmeci bir anlayış ile ilişkinin hukuki, siyasi, kültürel ve ekonomik

³⁶ Burada, "sizce Türkiye ve AB arasında üyelik yerine farklı modelde ilişki kurulmalı mıdır?" sorusu (N=1000) sorulmuştur. Bkz. Aydın, Açıkmeşe, Dizdaroğlu ve Kara, *Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması-2018*.

boyutlarını göz ardı etse de, zaman içinde sıklıkla başvurulan etkili bir görüş haline gelmiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde, gerek kanaat önderleri ve siyasetçiler gerekse de kamuoyu, Avrupa’da Türkiye’nin üyeliğinin de ötesinde egemen bir Türkiye karşıtlığı olduğu konusunda daha fazla fikir birliği içine girmişlerdir. Bu görüş, Türkiye’de giderek güçlenen AB karşıtlığına zemin oluşturmakta ve bu karşıtlığı güçlendirmektedir.

Türkiye’nin AB üyesi olması konusunda tüm Avrupa’yı, daha doğru bir ifadeyle Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki tüm siyasetçiler ve kamuoyu ile ekonomik ve sosyal aktörleri bağlayan bir görüşün varlığı iddia edilemez. Türkiye konusu farklı ülkelerde farklı saiklerle devam eden ve zaman içinde farklı aktörlerin farklı pozisyonlar alabildiği bir tartışma yaratmıştır ve bu tartışmanın anlaşılabilmesi için Avrupa, ulusal ve yerel düzeylerinde detaylı analizler yapılması gerekmektedir.³⁷ Örneğin, 2008 yılında Nathalie Tocci tarafından derlenen ve ülke düzleminde Türkiye-Avrupa ilişkilerinin analiz edildiği çalışmanın vardığı sonuca göre, “Avrupa Birliği genelinde mevcut bir AB-Türkiye tartışmasından bahsetmek mümkün değildir. Fakat, birbirlerinden farklı ama örtüşen bir dizi Avrupa tartışmasından bahsedilebilir. Bu tartışmalar farklı aktörleri, farklı çıkar ve düşünceleri temsil eden bir nevi Avrupa mozaiğidir.”³⁸ Benzer şekilde, Türkiye hakkında Avrupa’da yaşanan farklı tartışmaları inceleyen bir başka çalışmanın vardığı şu sonuçlar da önemlidir:

Türkiye’nin üyeliği Avrupa’daki daha büyük bir tartışma bağlamında buzdağının görünen kısmını oluşturmaktadır. Her ne kadar Türkiye konusundaki tartışma büyük ölçüde göç-kimlik-din ekseninde yürüse de, Türkiye’nin üyeliği tartışması Avrupa’nın geleceğiyle ilişkili bir dizi çözüme kavuşmamış tartışma ile de yakından ilişkilidir: AB’nin kurumsal yapısı; yakın zamanda gerçekleşen Doğu Avrupa’ya yönelik genişlemenin etkileri; Avrupa’nın sınırları; İslam sorunu; göç ve göçmenlerin entegrasyonu. Avusturya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerdeki kamuoyunun yalnızca Türkiye’nin üyeliğine karşı olmakla kalmayıp, AB’nin daha fazla genişlemesine de karşı olması şaşırtıcı değildir.

³⁷ Avrupa Birliği üye ülkelerinde kamuoyu ve diğer farklı aktörlerin Türkiye ile ilgili tartışma ve yaklaşımları için ülke bazlı detaylı bir araştırmaya FEUTURE projesi kapsamında ulaşılabilir: <http://www.feuture.uni-koeln.de/de/eu-28-country-reports/>.

³⁸ Natalie Tocci (der.), *Talking Turkey in Europe: Towards a Differentiated Communication Strategy* (Roma: Quaderni IAI, 2008), https://www.iai.it/sites/default/files/quaderni_e_13.pdf.

Dolayısıyla Türkiye'nin üyeliğine verilen desteğin ya da bu üyeliğe karşı duruşun doğru bir analizini gerçekleştirebilmek için daha geniş tartışmaları da yakından incelemek gerekmektedir. Türkiye'nin AB ile bütünleşmesi konusuna destek ya da karşı duruş bağlamında birleşik bloklardan söz edilemeyeceği ortadadır. Her iki tarafta da farklı nedenler ve nedenselliklere rastlamak mümkündür. Türkiye'nin üyeliğinden yana olan kesimler için bu nedenleri tek tek belirlemek ve hukuki, mantıki ve teknik açılardan tartışmaya katılmak anlamlı olacaktır.³⁹

Son dönemde özellikle Batı Avrupa'da yükselen radikal sağ söylem ve popülizm çerçevesinde, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği konusunun eski dönemlere nazaran kamuoyu nezdinde daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin bir kısmının kamuoyunda Türkiye'ye bakışın önemi ve ağırlığının arttığı iddia edilebilir. Yükselen popülizm ve radikal sağ partilerin oy oranlarındaki artış, merkez sağ ve sol siyasetçileri kamuoyunun öncelik ve hassasiyetlerine daha fazla dikkat etmeye zorlamaktadır. Bir başka deyişle, yükselen populist taktikler, kamuoyunun siyasetteki ağırlığını arttırmaktadır. Bu nedenle, kamuoyunun Türkiye AB ilişkilerine bakışı, tüm görüş ve ideolojideki siyasetçilerin pozisyonlarını da etkilemektedir.⁴⁰

Çok kapsamlı istatistikî analizlere girmeden bile, Avrupa Birliği üye ülkelerinde kamuoyunun Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine karşı olduğu ve bu karşıtlığın zaman içinde yükseldiğini görmek mümkündür. Bir diğer deyişle, Türkiye'nin üyeliğine verilen destek yıllar içinde düşmektedir.⁴¹ Bu konuda iki temel verinin yeterli fikir verdiği düşünülmektedir. İlki, Avrupa Birliği

---

³⁹ Özgehan Şenyuva ve Sait Akşit, "Avrupa'dan Türkiye'ye Bakış: Genel Değerlendirmeler," Sait Akşit, Özgehan Şenyuva ve Çiğdem Üstün (der.), *Avrupa Birliği Ülkelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış* (Ankara: Zeplin, 2009): 182-93.

⁴⁰ Bu sebeple, farklı ülke kamuoylarının Türkiye'nin üyeliğine yaklaşımlarına genel bir bakış faydalı olacaktır. Avrupa kamuoyu ve Türkiye'nin üyeliği konusunda kapsamlı bir analiz için bkz. Jacob Lindgaard, *EU Public Opinion on Turkish EU Membership*, FEUTURE Online Paper No 25, Ekim 2018, http://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/Online_Paper_No_25_final.pdf.

⁴¹ Bu düşüşün sebepleri ve Türkiye karşıtlığını besleyen temel faktörlerin kapsamlı bir analizi için bkz. Meltem Müftüler Baç, Emre Hatipoğlu ve Ekrem Karakoç, *Explaining Variation in Public Support to Turkey's EU Accession: Turco-scepticism in Europe*, Maxcap Working Paper No 4, Temmuz 2014, http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/maxcap/system/files/maxcap_wp_04_0.pdf.

konularında en uzun süreli kamuoyu verisini toplayan Avrobarometre'nin Türkiye ile ilgili sorusundan ortaya çıkmaktadır (Tablo 1):⁴²

Tablo 1: Avrobarometre Verilerine Göre Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Destek Oranları (%)

	Destekliyorum	Karşıyım	Fikrim Yok
Şubat 96	36.45%	43.88%	19.68%
Mart 97	32.43%	44.65%	22.92%
Mart 99	29.42%	47.29%	23.28%
Ekim 99	30.14%	47.01%	22.85%
Nisan 00	30.31%	47.07%	22.62%
Kasım 00	30.30%	47.91%	21.79%
Ekim 01	34.00%	46.21%	19.79%
Ekim 02	31.67%	48.85%	19.49%
Mayıs 05	34.63%	52.49%	12.88%
Eylül 06	26.78%	60.24%	12.97%
Mart 08	29.57%	57.43%	13.00%
Kasım 10	30.51%	58.55%	10.94%

Türkiye'nin üyeliğine verilen destek 1996 yılından 2010 yılına kadar ciddi bir düşüş göstermiş ve zaman içinde Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan önemli gelişme ve ilerlemelere rağmen (örneğin 2005 yılında tam üyelik müzakerelerinin başlamasına rağmen) karşı olanların oranı 2010 yılında neredeyse yüzde 60'a ulaşmıştır. Türkiye-AB ilişkilerinde son dönemde yaşanan gerginlik ve sorunlar da Avrupa Birliği üye ülkeleri kamuoylarında karşılık bulmuştur. Türkiye ile sürekli olumsuz cevap ve tutumların ortaya çıkmasıyla Avrobarometre, Türkiye'nin üyeliği ile ilgili bu soruyu askıya almıştır.

Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğine verilen desteğinin düşmeye başladığının ikinci temel göstergesi ise daha yakın tarihli bir *YouGov* araştırmasının sonuçlarıdır. Bu çalışma 2016 yazında belirli AB üyesi

⁴² Şubat 1996-Kasım 2010 arasındaki verileri gösteren 2010 yılı Avrobarometre değerlendirmesi için şu soru sorulmuştur: "Aşağıdaki ülkelerin her birinin, gelecekte AB'ye üye olmasından yana mısınız, değil misiniz?" <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/chartType/lineChart/themeKy/14/groupKy/71/savFile/703>.

ülkelerde yapılmış ve temel olarak Avrupa Birliği'nin genişlemesi sorunsalını ele almıştır. Bu araştırmanın sonuçları, Türkiye karşıtlığının ne kadar yükseldiğini ortaya çarpıcı olarak koymuştur. Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkanların oranı yaklaşık yüzde 76 seviyesine çıkarken, üyeliğe destek oranı ise ortalama yüzde 7 civarında kalmıştır.⁴³

Tablo 2: YouGov Verilerine Göre Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine Destek Oranları (%)

	Britanya	Almanya	Fransa	Danimarka	İsveç	Finlandiya	Norveç
Türkiye AB üyesi olmalı	8	5	8	6	7	5	11
Türkiye AB üyesi olmamalı	67	86	74	82	73	83	65

Her ne kadar *YouGov* araştırması yapısal olarak ve zamanlama açısından ciddi sorunlar içerse de, Türkiye'nin üyeliğinin geleceğine dair genel bir fikir vermektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği, Avrupa ülkelerinin vatandaşlarından ciddi bir tepki görmekte ve destek oranları hiç olmadığı kadar düşük seviyelerde seyretmektedir. Türkiye'nin olası bir AB üyeliğini kamuoylarına anlatmak ve onları ikna etmek konusunda Avrupalı siyasetçi ve kanaat önderlerini ciddi anlamda zorluklar beklemektedir. Putnam'ın klasik önermesini dikkate alacak olursak, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan kamuoyları nedeniyle üyelik konusundaki müzakerelerin iki düzlemde de

⁴³ YouGov, *Turkey Less Popular Choice to Join the EU than Even Russia*, Ağustos 2016, <https://yougov.co.uk/news/2016/08/03/turkey-less-popular-choice-join-eu-even-russia/>.

YouGov araştırmasıyla ilgili üç önemli nokta dikkate alınmalı ve sonuçlar yorumlanırken bu üç durumun muhtemel olumsuz etkileri hesaba katılmalıdır. İlk olarak, bu araştırmanın saha çalışması 20-27 Temmuz 2016 tarihleri arasında yapılmıştır. 15 Temmuz'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişiminin hemen ardından yapılan bu çalışmada, Avrupalı vatandaşların Türkiye'den gelen görüntü ve Türkiye hakkında yapılan haberlerden olumsuz etkilenmiş olma ihtimalleri çok yüksektir. İkinci olarak, bu çalışma sadece yedi Avrupa ülkesinde (altı AB üyesi ve Norveç) yapılmış ve daha çok Kuzey ülkeleri dahil edilmiştir. Geleneksel olarak Türkiye karşıtı tutum sergileyen Güney Kıbrıs, Avusturya ve Hollanda kamuoyları ve geleneksel olarak Türkiye'nin üyeliğine daha olumlu bakan İspanya, İtalya ve Romanya kamuoyları dahil edilmemiştir. Son olarak, bu çalışmada soru sorulurken bir zaman aralığı veya gelecek unsuru belirtilmemiş, sanki üyelik çok yakınmiş şeklinde bir algıya zemin hazırlanmıştır.

sorunlu geçeceğini iddia edebiliriz⁴⁴. Kamuoyları tarafından baskı gören Avrupalı siyasetçiler, Türkiye'nin üyeliği konusunda olumsuz yaklaşım sergileyip müzakere sürecinde kendi olumsuz kamuoylarını da tatmin edecek sert girişimleri tercih etme eğilimleri göstereceklerdir.

Sonuç

Avrupa Birliği Türkiye ile atalet içindeki katılım-temelli ilişkisine bir türlü nokta koyamamakta, tüm eleştirilere ve Avrupa'daki Türkiye karşıtı kamuoyu beklentilerine rağmen üyelik sürecini resmi olarak sonlandıramamaktadır. Bu çekincenin altında yatan nedenler arasında ilk olarak, Mart 2016'da varılan göç mutabakatı çerçevesinde Türkiye'nin Avrupa'ya göçmen akışındaki kilit rolü sayılabilir.⁴⁵ İkinci olarak, 2000'lerin başında Türkiye'nin iç siyasi dönüşümünü etkileyen çıpanın -marjinal kalmış olsa dahi- varlığının devam etmesi arzusu ile ülkenin siyasi ve stratejik açıdan Avrupa'ya yabancılaştırılmaması kaygısı Birliğin Türkiye'ye bakışını şekillendirmektedir. Ayrıca, 1987'den beri devam eden bu sürecin başarısızlıkla sonuçlanması halinde, Brexit krizi ile mücadele eden Birliğin karnesine yeni bir eksinin yazılacağı düşüncesi AB'nin diğer bir çekincesi olarak değerlendirilebilir. AB'nin Türkiye'ye üyelik kapılarını tamamen kapatmasını engelleyen önemli faktörlerden bir diğeri de Birliğin benimsediği vatandaş-temelli yaklaşımdır. Türkiye'de kamuoyunun önemli bir kesiminin Avrupa Birliği üyeliğini kemikleşmiş biçimde desteklemeye devam etmesi Birlik tarafından göz ardı edilmemektedir. Örneğin Mogherini, Nisan 2017'deki AB Dışişleri Bakanlarının gayrı-resmi toplantısında, "Türkiye vatandaşları katılım sürecindeki müzakereler konusunda da görüşme ve çalışmalarımızın merkezindedir" açıklamasını yaparak, AB'nin Türk halkının Avrupa değerlerinden ve fırsatlarından uzaklaşmasını istemediğini imâ etmiştir.⁴⁶ Son olarak, amaç, kapsam ve kurumsal mekanizması ile işleyebilecek sağlam bir stratejik modelin henüz yaratılmaması, AB'nin Türkiye'den neden temelli kopmadığının gerekçeleri arasında değerlendirilebilir. Bu saiklerle Türkiye'ye üyelik kapılarını kapatmayı göze

⁴⁴ Robert D. Putnam, "Diplomacy and Domestic politics: The Logic of Two-Level Games," *International Organization* 42, no 3 (1988): 427-460.

⁴⁵ 18 Mart 2016'daki göç mutabakatıyla sağlanan pozitif ivmeyle ilgili ayrıntılar için bkz. European Commission, *EU-Turkey Statement: Two Years On*, Nisan 2018, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20180314_eu-turkey-two-years-on_en.pdf.

⁴⁶ *Remarks by High-Representative/Vice President Federica Mogherini at the Joint Press Conference with Minister for Foreign Affairs of Malta George Vella.*

alamayan Avrupa Birliği'nin, Türkiye ile geleceğine dair alternatif senaryoları, özellikle 2016'dan bu yana yine de sıklıkla dillendirildiğini yeniden hatırlatalım. Bir başka deyişle Avrupa Birliği, ne Türkiye'nin üyeliğini sonlandırabilmekte, ne de Türkiye için üyeliğe temelli alternatif olabilecek veya yeliği şimdilik rafa kaldıracak, amaç ve yöntemleriyle sağlam bir model tesis edebilmektedir.

Zaten yelikten farklı bu tür bir bütünleşme modeline Türkiye'de sadece liderler değil, kamuoyu da şüphe ile yaklaşmakta ve kategorik olarak karşı çıkmaktadır. Ayrıcalıklı ortaklık, stratejik ortaklık ve benzeri önerilerin, Türkiye'yi tam ye yapmamak için icat edilmiş oyalama taktikleri olduğu kanaati etkili olmaktadır. yelik dışı alternatiflerin müzakeresinin kapsamlı ve zor olacağı açıktır. Keza, bu tür bir müzakere sürecini yönetecek hkmetin, üyelik hedefinden uzaklaşma ve daha azına ikna olma eleştirisine maruz kalma ihtimali çok yüksektir. Bu nedenle, üyelik dışı herhangi bir modelin geliştirilmesi söz konusu olursa, etkili bir kamuoyu iletişim ve dahiliyet stratejisi en baştan devreye sokulmalı, bu sürece farklı kanaat önderlerinin katılımı sağlanmalı ve süreç şeffaf bir şekilde yürütülmelidir.

Bu noktada Türkiye, AB ile ilişkilerinde girdiği bu ıkmazda, AB ile ipleri temelli koparmak ve/veya AB'nin farklı mecralardaki alternatiflerini aramak yerine, AB tarafından da gündeme getirildiği üzere enerji, ekonomi, ticaret, güvenlik, g gibi konularda mevcut işbirliğinin derinleştirilmesine odaklanmalıdır. Katılım sürecinin kağıt üzerinde dahi olsa devamı, Türkiye'nin siyasi süreçlerindeki çıpa etkisinin varlığını sürdürmesi açısından önemlidir. Bu erevede Türkiye, AB kurumları ve ye devletlerle tüm diyalog kanallarını açık tutarak ve süreci canlandırmaya odaklanarak Avrupa Birliği ile geleceğine dair senaryolarını yazmaya çalışmalıdır.

Kaynakça

- Akgül Açıkmeşe, Sinem. "Cycles of Europeanization in Turkey: The Domestic Impact of EU Political Conditionality." *UNISCI Discussion Papers*, no 23 (2010): 129-49.
- Akgül Açıkmeşe, Sinem ve Fulya Hisarlıoğlu. "Avrupa Koşulluluğu ve Türkiye’de Siyasi Reform Süreci." İçinde *Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, derleyenler Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, 101-29. Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.
- Arat, Tuğrul. "Sonuç: Türkiye-AB İlişkilerinin Gelişmesinde Bazı Saptamalar ve Genel bir Değerlendirme." İçinde *Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, derleyenler Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, 541-70. Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.
- Aydın, Mustafa, Sinem A. Açıkmeşe, Cihan Dizdaroğlu ve Onur Kara. *Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması-2018*. Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi, Haziran 2018. http://ctrs.khas.edu.tr/sources/CTRS-TDP-2018_vfinal.pdf.
- "Ayrıcalıklı Ortaklık Ahlaksız Teklifdir." *Hürriyet*. Ekim 26, 2017. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ayricalikli-ortaklik-ahlaksiz-tekliftir-40622860>.
- Bendiek, Annegret ve Heinz Kramer. "The EU as a Would-Be Global Actor: Strategic Partnerships and Interregional Relations." İçinde *Europe and New Leading Powers: Towards Partnership in Strategic Policy Areas*, derleyenler Jörg Huasr, Günther Maihold ve Stefan Mair, 21-42. Baden-Baden: Nomos, 2010.
- Cebeci, Münevver. "De-Europeanisation or Counter-Conduct, Turkey’s Democratisation and the EU." *South European Society and Politics* 21, no 1 (2016): 119-132.
- "Commissioner Hahn Calls for End to Turkey’s EU Accession Talks." *Kathimerini*. Kasım 6, 2018, <http://www.ekathimerini.com/234386/article/ekathimerini/news/commissioner-hahn-calls-for-end-to-turkeys-eu-accession-talks>.
- Council of the European Union. *Negotiating Framework*. 12823/1/05 REV I, Ekim 12, 2005, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Negotiating_Frameowrk/Negotiating_Frameowrk_Full.pdf.
- Council of the EU. *Press Remarks by President Donald Tusk after the Meeting of EU Heads of State or Government with Turkey*. 882/15, Kasım 29, 2015, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/29/tusk-remarks-after-eu-turkey/pdf>.
- Council of the European Union. *Outcome of the Council Meeting: 3511th Council Meeting-General Affairs*. 15536/16, Aralık 13, 2016, <https://www.consilium.europa.eu/media/21524/st15536en16.pdf>.

- Council of the European Union. *General Affairs Council: Council Conclusions on Enlargement and Stabilisation and Association Process*. 10555/18, Haziran 26, 2018, <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf>.
- Çarkoğlu, Ali ve Çiğdem Kentmen. "Diagnosing Trends and Determinants in Public Support for Turkey's EU Membership." *South European Society and Politics* 16, no 3 (2011): 365-79.
- Eralp, Atila ve Özgehan Şenyuva. "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Dönüşümü." *İçinde Türkiye, Avrupa ve Avrupa Birliği*, derleyen Cemal Haşimi, 23-51. İstanbul: Meydan, 2011.
- Eralp, Atila. "The Role of Temporality and Interaction in the Turkey-EU Relationship." *New Perspectives on Turkey* (2009): 149-70.
- "Erdoğan'dan AB'ye: Ayrıcalıklı Ortaklık Teklifi Samimiyetsizlik." *Radikal*. Şubat 2, 2010, <http://www.radikal.com.tr/politika/erdogandan-abye-ayrivalikli-ortaklik-teklifi-samimiyetsizlik-979868/>.
- European Commission. *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*. COM(2017) 2025, Mart 1, 2017, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf.
- European Commission. *President Jean-Claude Juncker's State of the Union Address 2017*. Speech/17/3165, Eylül 13, 2017, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-17-3165_en.htm.
- European Commission. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: 2018 Communication on EU Enlargement Policy*. COM (2018) 450 final, Nisan 17, 2018, https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/20180417_strategy_paper_en.pdf.
- European Commission. *Commission Staff Working Document: Turkey 2018 Report*. SWD 2018 (153 final), Nisan 17, 2018, <https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/20180417-turkey-report.pdf>.
- European Commission. *EU-Turkey Statement: Two Years On*. Nisan 2018, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20180314_eu-turkey-two-years-on_en.pdf.
- European Council. *Presidency Conclusions*. Eylül 16, 2010, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/116547.pdf.
- European Parliament. *European Parliament Resolution of 14 April 2016 on the 2015 Commission Report on Turkey*. 2015/2898 (RSP), 2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0133+0+DOC+XML+V0//EN>.
- European Parliament. *European Parliament Resolution of 24 November 2016 on EU-Turkey Relations*. 2016/2993 (RSP), 2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0450+0+DOC+XML+V0//EN>.

- European Parliament, *European Parliament Resolution of 6 July 2017 on the 2016 Commission Report on Turkey*. 2016/2308(INI), 2017, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0306+0+DOC+XML+V0//EN>.
- Ferreira-Pereira, Laura C. ve Alena Vysotskaya Guedes Vieira. "Introduction: The European Union's Strategic Partnerships: Conceptual Approaches, Debates and Experiences." *Cambridge Review of International Affairs* 29, no 1 (2016): 3-17.
- "Hahn: Turkey Taking 'Huge Strides' away from EU." *Euractiv*. Nisan 18, 2017, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/hahn-turkey-taking-huge-strides-away-from-eu/>.
- Hamilton, Daniel ve Frances Burwell. *Shoulder to Shoulder: Forging a Strategic US-EU Partnership*. Washington DC: Atlantic Council, 2009.
- Hauge, Hanna-Lisa, Atila Eralp, Wolfgang Wessels ve Nurdan Selay Bedir. *Mapping Milestones and Periods of Past EU-Turkey Relations*. FEUTURE Working Paper, Eylül 2016, http://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/pdf/Deliverable_Narratives_1.2_final_neu.pdf.
- Holslag, Jonathan. "The Elusive Axis: Assessing the EU-China Strategic Partnership." *Journal of Common Market Studies* 49, no 2 (2011): 293-313.
- Holsti, Ole R. "Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippmann Consensus, Mershon Series: Research Programs and Debates." *International Studies Quarterly*, No 36, 1992: 439-66.
- Infographic on Narratives of EU-Turkey Relations: Predominant Narratives between Turkey and Europe (1959-2017)*, http://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/FEUTURE_2ndIT-01.png.
- Karakaş, Cemal. "EU-Turkey: Integration without Full Membership or Membership without Full Integration? A Conceptual Framework for Accession Alternatives." *Journal of Common Market Studies* 51, no 6 (2013): 1057-1073.
- "Kurz: EU Must Stop Turkey Accession Talks Immediately." *Kathimerini*. Temmuz 17, 2018, <http://www.ekathimerini.com/230745/article/ekathimerini/news/kurz-eu-must-stop-turkey-accession-talks-immediately>.
- Lindgaard, Jacob. *EU Public Opinion on Turkish EU Membership*. FEUTURE Online Paper No 25, Ekim 2018, http://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/Online_Paper_No_25_final.pdf.
- "Merkel Says Turkey should not Become an EU Member." *Financial Times*. Eylül 3, 2017, <https://www.ft.com/content/cf9f2566-90cc-11e7-a9e6-11d2f0ebb7f0>.
- Müftüler Baç, Meltem, Emre Hatipoğlu ve Ekrem Karakoç. *Explaining Variation in Public Support to Turkey's EU Accession: Turco-scepticism in Europe*. Maxcap Working Paper No 4, Temmuz 2014, http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/maxcap/system/files/maxcap_wp_04_0.pdf.

- Müftüler Baç, Meltem. "Turkey's Future with the European Union: An Alternative Model of Differentiated Integration," *Turkish Studies* 18, no 3 (2017): 418.
- Putnam, Robert D. "Diplomacy and Domestic politics: The Logic of Two-Level Games." *International Organization* 42, no 3 (1988): 427-60.
- Quaisser Wolfgang ve Steve Wood. *EU Member Turkey? Preconditions, Consequences and Integration Alternatives*. Forost Arbeitspapier No 25, Ekim 2004, http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2008/806/pdf/forost_Arbeitspapier_25.pdf.
- Remarks by High-Representative/Vice President Federica Mogherini at the Joint Press Conference with Minister for Foreign Affairs of Malta George Vella*. Nisan 28, 2017, https://eeas.europa.eu/delegations/iraq/25302/remarks-high-representativevice-president-federica-mogherini-joint-press-conference-minister_e.
- Remarks by President Juncker at the Joint Press conference with President Tusk, Prime Minister Borissov and President Erdoğan following the EU- Turkey Leaders' Meeting in Varna*. Speech/18/2607, Mart 26, 2018, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-18-2607_en.htm.
- Saatçioğlu, Beken. "De-Europeanisation in Turkey: The case of the Rule of Law." *South European Society and Politics* 21, no 1 (2016): 133-46.
- Smith, Michael. "EU Diplomacy and the EU-China Strategic Relationship: Framing, Negotiation and Management." *Cambridge Review of International Affairs* 29, no 1 (2015): 78-98.
- Szymanski Adam. *Germany and the Question of Turkey's Membership in the European Union*. Polish Institute of International Affairs-Materiaty Studialne PISM Research Papers, No 4, Mart 2007, https://www.files.ethz.ch/isn/93301/2007_4.pdf.
- Şenyuva, Özgehan. "Türkiye Kamuoyu ve Avrupa Birliği 2001-2008: Beklentiler, İstekler ve Korkular." *Uluslararası İlişkiler* 6, no 22 (2009): 97-123.
- Şenyuva, Özgehan ve Sait Akşit. "Avrupa'dan Türkiye'ye Bakış: Genel Değerlendirmeler." İçinde *Avrupa Birliği Ülkelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış*, derleyenler Sait Akşit, Özgehan Şenyuva ve Çiğdem Üstün: 182-93. Ankara: Zeplin, 2009.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/yatay_muzakere_tablosu_30_06_2016_tr.pdf.
- The German Marshall Fund of the United States. *Transatlantic Trends: Key Findings 2014*. <http://www.gmfus.org/publications/transatlantic-trends-2014>.
- Tocci, Nathalie. *Turkey and the European Union: Scenarios for 2023*. FEUTURE Background Paper, Eylül 2016, <http://www.feuture.eu>.
- Tocci, Natalie (der.). *Talking Turkey in Europe: Towards a Differentiated Communication Strategy*. Roma: Quaderni IAI, 2008, https://www.iai.it/sites/default/files/quaderni_e_13.pdf.

- Turhan, Ebru. "Avrupa Birliği'nin Üçüncü Ülkelerle Harici Farklılaştırılmış Entegrasyon Modelleri ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği: Neoliberal bir Yaklaşım." *Siyasal: Journal of Political Sciences* 27, no 1 (2018): 95-120.
- "Turkey Rejects Proposal for Privileged Partnership with EU." *Euractiv*. Şubat 16, 2004, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/turkey-rejects-proposal-for-privileged-partnership-with-eu/>.
- "Turkey's EU Dream is Over, For Now, Top Official Says." *Reuters*. Mayıs 2, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-eu/turkeys-eu-dream-is-over-for-now-top-official-says-idUSKBN17Y0U0>.
- "You don't Understand' Fury as Macron brands Turkey 'Anti-European.'" *Sunday Express*. Ağustos 29, 2018, <https://www.express.co.uk/news/world/1010174/emmanuel-macron-news-turkey-european-union-latest>.
- YouGov. *Turkey Less Popular Choice to Join the EU than Even Russia*. Ağustos 2016, <https://yougov.co.uk/news/2016/08/03/turkey-less-popular-choice-join-eu-even-russia/>.